
HELENA MADUROWICZ-URBAŃSKA

Stan badań nad historią Lwowa w latach 1772-1918¹

Aby mówić w sposób nie tylko wyczerpujący, ale i odpowiedzialny o stanie badań nad historią Lwowa (w moim wypadku - o stanie badań nad historią Lwowa w okresie rozbiorów), należy zwrócić uwagę na dwa podstawowe obszary informacji, które powinny się znaleźć w dyspozycji historyków. Pierwszy to wiedza i informacja o zasobach szeroko rozumianej dokumentacji źródłowej. Oczywiście dopiero opracowanie i publikacja odpowiednich katalogów udoskonala, a przede wszystkim przyspiesza efektywne oddziaływanie tych informacji na rozwój badań. Ten niewątpliwie podstawowy obszar informacji o zasobach źródłowych jest jednak jak gdyby przedpolem w stosunku do drugiego o równie podstawowym znaczeniu.

Tym drugim obszarem jest informacja bibliograficzna i odpowiednie publikacje w tym zakresie. Z tego punktu widzenia interesujące nas w tej chwili piśmiennictwo historyczne dotyczące miasta Lwowa ma swoje dwie perspektywy, które dla oceny stanu badań trzeba wyraźnie oddzielić.

Pierwsza pozwala nam stwierdzić od kiedy, od którego momentu w długiej historii miasta pojawiło się zainteresowanie jego historią - i jak na tej długości fali, przebiegał rozwój badań, jak kształtowały się okresy ich rozkwitu czy klęski. Druga perspektywa w zakresie piśmiennictwa historycznego, którą dokumentują bibliografie, jest również ważna. Może nam wskazać, choćby nawet orientacyjnie, na to,

które dziedziny życia miejskiego i elementy rozwoju miasta, a dalej jego oddziaływanie w ramach szerszych stref państwowych, narodowych, cywilizacyjnych - są opracowane lepiej czy gorzej lub w ogóle nie są opracowywane. Dokumentacja bibliograficzna będąca prezentacją tych obu perspektyw historiograficznych daje nam dopiero to, co nazywamy pełną retrospektywną bibliografią.

Lwów takiej bibliografii nie posiada. Z wielkich miast polskich posiada ją Warszawa, Kraków, częściowo Poznań. Spytajmy więc dalej, czy dysponujemy dla Lwowa bibliografią obejmującą piśmiennictwo, które powstawało na rzecz tego miasta - nie na przestrzeni długich jego dziejów, ale w niektórych okresach, np. w XIX wieku czy dalej w okresie Polski Niepodległej. Odpowiedź jest również negatywna. Oczywiście piśmiennictwo dotyczące Lwowa jest uwzględniane w licznych, przede wszystkim polskich bibliografiach historycznych, retrospektywnych i bieżących. I z nich trzeba będzie niezwykle rozproszone informacje wydobywać, jeżeli prace takie zostaną podjęte.

W tych warunkach dzieło Łucji Charewiczowej "Historiografia i miłośnictwo Lwowa", wydane jako 37, ale i ostatni tom (w r. 1938) "Biblioteki Lwowskiej"², jest nie tylko bardzo interesującym studium historiograficznym, ale jest dotąd nie zastąpionym kompendium wiedzy o piśmiennictwie Lwowa³.

Z największym przekonaniem nazywam pracę Łucji Charewiczowej dziełem. Praca ta bowiem jest, jak powiedziałam, bezcennym krytycznym kompendium bibliograficznym, ale równocześnie kompendium historiograficznym. I jakkolwiek nie jest bibliografią w ścisłym znaczeniu - można ją uznać za wspólną selektywną bibliografię rozumowaną. Dla mnie osobiście praca Łucji Charewiczowej jest jeszcze dziełem dlatego, że autorka w realizacji swego zadania pozostaje pod wpływem - mniej czy bardziej sobie uświadomionej - tendencji, charakterystycznej dla nowoczesnych kierunków w ujmowaniu historii czy uprawianiu historii miasta. W sumie dzieło Łucji Charewicz-

wej może być punktem wyjścia dla opracowania bibliografii historycznej Lwowa do r. 1937/38, ale musi być uzupełnione i poprowadzone dalej.

Spytajmy więc, czy dysponujemy dziś w latach dziewięćdziesiątych XX w. dostateczną informacją o tym, co napisano o Lwowie i jego historii tak w Polsce, jak poza nią, w okresie po drugiej wojnie światowej do lat ostatnich. I tak i nie. Tak - dlatego, że dysponujemy dla długich czterdziestu pięciu lat bibliografią bieżącą historii Polski, nie, dlatego, że przez długie lata nie mieliśmy dostatecznego dostępu do pełnej produkcji naukowej ani na Zachodzie, ani na Wschodzie.

W tych warunkach dla rzetelnego, wyczerpującego obrazu stanu badań nad historią Lwowa opracowanie bibliografii historii Lwowa jest ważnym, ale i bardzo trudnym problemem.

Przejdźmy teraz do drugiej kwestii, podstawowej zarówno dla oceny stanu badań, jak i perspektyw badawczych nad historią Lwowa.

Co to jest historia miasta? Chcąc odpowiedzieć na to pytanie, stajemy wobec konglomeratu pojęć, metod i zakresów badawczych, które ściśle łączą się z odpowiedzią na pytanie, co to jest miasto jako takie - czym jest miasto?

Zauważmy, że teoria miasta (łącznie z teoriami urbanizacji) należy w nauce światowej do jednej z najbardziej rozwiniętych interdyscyplinarnych dziedzin badawczych. Sprzyja temu sam przedmiot badania, to jest na ogół duża aglomeracja ludzi wytwarzających ściśle w zasadzie mechanizmy współżycia i tym mechanizmom się poddająca, wytwarzająca mniej lub bardziej wyraźne granice nie tylko przestrzenne, ale i cywilizacyjne, w których się zamyka, lub które tak czy inaczej przekracza, tworząc nowe granice. I ten interdyscyplinarny charakter badań dotyczy nie tylko analizy współczesnego nam miasta, ale i miasta w jego przeszłości, to jest historii miasta.

W gronie badaczy miast spotykają się, jak wiemy, przedstawiciele architektów, urbanistów, przedstawiciele nauki, kultury, socjologii, antropologii, demografii, ekologii, itd. - oraz ich "historyczni" odpowiednicy, to jest: historycy procesów urbanizacji, historycy architektury, historycy dziejów politycznych, ustrojowych, społecznych, gospodarczych, historycy literatury, itd. itd. Ale czy się rzeczywiście spotykają? Niestety nie. Najczęściej powstają mniej czy bardziej wyizolowane obrazy czy analizy badawcze. Jest to oczywiście dalekie od interesujących problemów występujących w nowoczesnej teorii miasta, związanych głównie z badaniami typologicznymi.

Część badaczy miast (w tym historyków miast) zmierza dziś także do tego, aby przez wielość aspektów spojrzeć na miasto jako na całość - makrostrukturę, której poszczególne elementy życia duchowego, naukowego, materialnego, społecznego, struktury przestrzennej, sytuacji ekologicznej itd. wzajemnie się warunkowały i warunkują, kształtując globalny, choć niewątpliwie zmienny, obraz miasta. W tym ogólnym obrazie miasta ważne są podstawowe rysy narodowościowo-wyznaniowe, jego funkcje kulturowe, cywilizacyjne, polityczne i ekonomiczne, jak również kierunki oddziaływania na zewnątrz.

Tak rozumianej globalnej historii miasta nie należy utożsamiać z najczęściej występującymi w historiografii chronologicznie uporządkowanymi dziejami miasta na dłuższej lub krótszej przestrzeni czasu. Trzeba jednak przyznać, że taka dziejowa "chronologiczna" synteza jest w wielu wypadkach niezbędna i ma bardzo duże znaczenie badawcze. Co więcej, obok opracowań monograficznych poszczególnych dziedzin życia miejskiego i jego społeczności, jest ona niezbędnym instrumentem, ale równocześnie i etapem dla globalnie traktowanej historii miasta.

Biorąc pod uwagę te bardzo ważne rozróżnienia - wróćmy do historii Lwowa. Lwów nie posiada swojej nowoczesnie uję-

tej historii. Tego rodzaju inicjatywę "wielkiej historii" Lwowa podjął przed wybuchem wojny 1939 r. Franciszek Bujak.

Jeśli zaś chodzi o "chronologicznie uporządkowane" dzieje miasta obejmujące jego historię na dłuższej przestrzeni czasu, to dysponujemy w literaturze polskiej kilkoma różnymi opracowaniami powstałymi mówiąc najogólniej przed dwustu i stu laty⁴. Część tych opracowań tacy wytrawni historyografowie Lwowa, jak Łucja Charewiczowa i Józef Skoczek, nazywają słusznie kronikami. Nawet najwybitniejsze z nich, jak np. prace ks. J. Chodynickiego, ks. J.I. Józefowicza, B. Zimorowicza, D. Zubrzyckiego, zostały poddane ich krytycznej ocenie. Nie ostała się też krytyce jedyna w zasadzie (do r. 1939) historia Lwowa Fr. Papée, która w drugim wydaniu (1924) sięga do początku lat dwudziestych Niepodległej Polski⁵. Dysponujemy natomiast bogactwem - i to niewątpliwym, wytrawnych prac naukowych w zakresie poszczególnych dziedzin życia miasta w różnych, głównie wczesnych epokach jego dziejów, jego społeczności miasta i jej działań na wszystkich polach. Praca Ł. Charewiczowej potwierdza panoramę tych osiągnięć.

Jak jednak w tej sytuacji rysują się i jakie mają znaczenie w rozwoju badań nad historią Lwowa lata 1772-1918. W odpowiedzi na to pytanie zacznijmy od koniecznej charakterystyki tego okresu, i to właśnie z punktu widzenia dziejów Lwowa, a jest ona istotna także z punktu widzenia nowoczesnie rozumianej historii miasta.

Nie bez powodu, w takim kontekście właśnie, można rozważać datę pierwszego rozbioru Polski. To historycy Lwowa nadali jej zresztą podstawowe znaczenie. Ze zmianą geopolitycznego położenia miasta następuje bowiem całkowita reorientacja w jego rozwoju. Zmieniają się kierunki i zakres jego oddziaływania, zmieniają się elementy kreujące jego wewnętrzną strukturę, przy wszystkich zmiennych zresztą co do swego charakteru zagrożeniach natury politycznej. W r. 1924 Fr. Papée napisał:

"Lwów stał się stolicą znacznej prowincji i Lwów przestał stanowić fortecę"⁶.

Prawie w dziesięć lat później powie odnośnie r. 1772, Stanisław Hoszowski:

"Miasto zmienia swoją dawną karierę wojenną i handlową na urzędniczo-biurokratyczną - staje się bowiem stolicą [...]"⁷.

I to właśnie oddziałuje niejako od razu, na rozwój Lwowa w pierwszej poł. XIX w., mimo trudnych w tym czasie politycznych - w tym także wojennych losów tego miasta.

Kolejna cezura w dziejach Lwowa łączy się z bardzo poważną i pozytywną modyfikacją polityczną, jaką była autonomia Galicji realizowana w ramach przemian politycznych monarchii austro-węgierskiej. Trzeba się tu odwołać do rzeczy znanych, ale niekiedy źle interpretowanych. I niezależnie od tego, jak przeplatały się w tym czasie blaski i cienie galicyjskiej rzeczywistości - była to rzeczywistość złożona - ale nie tylko negatywna, jak głoszą często jej dotychczasowi historycy. Powstały dla Lwowa nowe szanse rozwoju miasta. Lwów bowiem nabiera i utrwała w sobie coraz mocniej cechy wielkomiejskiej aglomeracji o wielorakich funkcjach. Zaczyna dominować jako centrum, także o międzyzaborowym oddziaływaniu, co się już w pełni manifestuje, im bliżej jesteśmy lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w. oraz przełomu XX w.

Okres autonomii Galicji - przy wszystkich ograniczeniach natury politycznej i prawnoustrojowej - wyzwolił bardzo znaczne siły społeczne pretendujące do samodzielnej polityki społecznej, gospodarczej i kulturalnej oraz oświatowo-naukowej. Kształtująca się pod działaniem takich impulsów inteligencja nowa, ale i nowoczesna - przejmowała rolę inicjatorów działań na wielu polach. Z natury rzeczy ośrodkiem tych działań były miasta większe. Do takich miast w Galicji należał Lwów. Pierwsza wojna światowa w szerokiej perspektywie historycznej nie była dla Lwowa kataklizmem. Niepodleg-

łość uzyskana w r. 1918 i wywalczona dalej w latach 1919-20 spotęgowała siły społeczne i gospodarcze na rzecz odbudowy. To było wciąż to samo miasto w jego rozwoju historycznym, kulturalnym i zaangażowane w budowę niezależnego państwa. Kataklizm przyszedł w dwadzieścia lat później.

Przypomnienie tych ważnych cezur w dziejach Lwowa nie jest obojętne - odwrotnie, jest podstawowe, jeśli chodzi o ocenę stanu badań nad Lwowem, badań związanych także z rozbiorem 1772-1918 ponad stuletnim okresem jego historii.

I tu się rodzą dwa różne pytania, choć oba wiążą się ze stanem badań nad historią Lwowa. Pierwsze pytanie: co temu okresowi zawdzięczamy, jeśli chodzi o badania nad historią Lwowa w ogóle i w różnych jej zakresach? Drugie pytanie: w jakim stopniu osiągnięcia historiograficzne tego długiego okresu uwzględniają również epokę, o którą nam chodzi - tj. okres rozbiorów? Które dziedziny i jakie problemy tego okresu, a więc okresu XIX wieku, są uwzględniane w rozwijających się niewątpliwie pracach naukowych nad historią Lwowa w tym czasie? Czy i kiedy w tym okresie przesuwamy terminus ad quem w badaniach nad XIX-wiecznym Lwowem. Czy też (i to jest trzecie pytanie), czy to zadanie przejęli historycy kolejnych pokoleń - po roku 1918 i po r. 1945.

Słabość i nikłość badań nad dziejami Lwowa uprawianych w pierwszej połowie XIX w. potwierdzają zarówno J. Skoczek, jak i Ł. Charewiczowa. Podkreślając, jeśli chodzi o prace syntetyzujące, rolę Ignacego Chodynickiego (1829) i Dionizego Zubrzyckiego (1844) - Skoczek pisze:

"Na Zubrzyckim można zakończyć najstarszy okres w badaniach historycznych nad Lwowem - okres kronikarsko-pamiętnikarski"⁸.

Jest to jednak także, dodajmy za Ł. Charewiczową (nawet przy niekorzystnej wtedy sytuacji wywołanej polityką rządu austriackiego) - okres ożywienia miłośnictwa przeszło-

ści Lwowa. Wymienia ona w swej pracy znaczną grupę aktualnie pracujących w pierwszej połowie XIX wieku zbieraczy - miłośników Lwowa, autorów i wydawców źródeł - Polaków, Rusinów, Ormian i przedstawicieli innych narodowości. Wysiłki te jednak były skierowane głównie ku ludziom, wypadkom i dziejom Lwowa średniowiecznego i nowożytnego, a w małym stopniu dotyczyły lat po pierwszym rozbiórce Polski i aktualnych wtedy losów Lwowa.

Chronologiczny zakres zainteresowań historią Lwowa poszerza się w kolejnym okresie, to jest w drugiej połowie XIX wieku. Właśnie w okresie autonomii widzi Charewiczowa przełom. Jest to przede wszystkim przełom naukowy dokonany "sub auspiciis Universitatis", tej czołowej instytucji naukowej jaką, obok Uniwersytetu Jagiellońskiego był Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie.

Lwów lat siedemdziesiątych, osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w., łącznie z przełomem XX w. imponuje niezwykłym rozwojem naukowym i kulturalnym. Rezultaty badań historycznych stanowią jeden ciąg rozwojowy z działalnością wielu ludzi i ich badaniami. Pozwala nam to stwierdzić, że naukowa wiedza o Lwowie zostaje wtedy ugruntowana i znacznie poszerzona - ale znowu przede wszystkim w stosunku do dziejów Lwowa średniowiecznego, nowożytnego, jednym słowem Lwowa "staropolskiego". Przy zaangażowaniu wybitnych przedstawicieli nauki, organizacji naukowych i kulturalnych zostaje jednak posunięta naprzód (choć w skromnym zakresie) wiedza o historii Lwowa w pierwszej połowie XIX wieku. To potwierdza w swoich rozważaniach Ł. Charewiczowa. Na historię Lwowa obejmującą nie tylko okres staropolski, ale okres XIX w. czekać trzeba było do roku 1894 (Fr. Papée, Historia Lwowa, I wyd.). Ale równocześnie ten kipiący w swoim rozwoju naukowym, kulturalnym, gospodarczym, społecznym Lwów drugiej połowy XIX w. i przełomu XX wieku, włączający się w nurt życia innych zaborów, stwarza i zmienia wtedy swoją własną historię. Co więcej, na drodze instytucjonalnej zabezpiecza

nie tylko wiedzę, dokumentację i źródła o jego historii przeszłej i aktualnej (archiwa, biblioteki, muzea), ale produkuje i pozostawia kolejnym pokoleniom ogrom informacji bieżącej o sobie (informacje różnego typu łącznie ze statystyką, z prasą i czasopiśmiennictwem) i stwarza takie pomniki historiograficzne jak "Biblioteka Lwowska" (37 tomów od r. 1907 do r. 1938). Doniosłą i niedocenioną wciąż jeszcze rolę informacyjną spełnia rozwijająca się od lat osiemdziesiątych wyjątkowej wartości publicystyka naukowa reprezentowana przez wybitnych lwowskich działaczy naukowych i specjalistów różnych dziedzin. Wtedy wreszcie powstaje wspomniana wyżej, pierwsza i ostatnia do dziś pióra polskiego pisarza, historia miasta Lwowa Fr. Papée (I wyd. 1894, II wyd. 1924).

Przełom XIX/XX wieku oraz znaczna część okresu niepodległości są ze sobą ściśle związane. Łączą je ludzie, w bardzo dużej liczbie ci sami, lub ich uczniowie i następcy, a także inicjatywy rozpoczęte i kontynuowane. Nieprzerwana jest rola wielu instytucji lwowskich ważnych też dla dziejów samego Lwowa w niepodległym państwie polskim.

Postawmy teraz pytanie: jak ten okres właśnie, okres drugiej połowy XIX w. do I wojny światowej, który tak mocno ugruntował, rozszerzył i "unaukowił" wiedzę historyczną w ogóle - okres, który dał impuls do badań w wielu kierunkach nad aktualnym stanem miasta - jest reprezentatywny i znajduje swoje naukowe odbicie w historiografii Lwowa? Niestety, dzieje Lwowa tego okresu nie są dotąd opracowane, abstrahując od wielu prac w zakresie historii miast, w których znalazły się też dane o Lwowie XIX - XX wieku.

Pod koniec lat trzydziestych, przed wojną 1939 r. Franciszek Bujak, jedna z czołowych postaci Lwowa i Polski, podejmuje inicjatywę wielkiej historii Lwowa. Nie zdążono jej jednak zrealizować. Pozostała więc do dziś, idąc za Łucją Charewiczową, sytuacja charakterystyczna dla dziejopisarstwa Lwowa, która jest znamienna przede wszystkim dla dzie-

jów tego miasta w XIX wieku. Są to liczne monografie poszczegól-
nych kwestii, a obok tego ogrom, jak ocenia Ł. Charewiczowa,
niewielkich "rozprawek, artykułików, przyczynków, miscel-
lanea, z pominięciem syntetycznych ambicji"⁹. Potwierdziła
to także kwerenda prowadzona aktualnie w Zespole badawczym
nad dziejami społeczno-gospodarczymi Galicji doby autonomicz-
nej w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zapytajmy teraz, czy i jak zaznaczył się w historiogra-
fii Lwowa okres po II wojnie światowej, okres bez mała
50 lat naszej historiografii. Jest faktem, że w ramach bo-
gatyh polskich powojennych badań historia miast polskich
okresu nowożytnego i XIX w. zajmuje poważne miejsce. Nie-
mniej należy z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że na
tej - skądinąd różnorodnej palecie badań, brak jest w naszej
powojennej historiografii szerszych chronologicznie i spe-
cjalistycznych badań nad dziejami tego miasta, którego losy
i rozwój były związane ściśle z dziejami państwa polskiego.

Złożyło się na to kilka przyczyn. Wymienię najważniej-
sze. Lwów - nie wykreślony oczywiście z dziejów Polski przez
historyków polskich okresu powojennego, został jednak odsu-
nięty z pola ich bezpośrednich i szczegółowych badań. Stało
się tak, nazwijmy rzecz po imieniu, głównie z powodów natury
politycznej. Dostęp do bardzo bogatych i różnorodnych lwow-
skich zbiorów różnego typu został ograniczony praktycznie do
minimum. Tego poważnego braku nie rekompensowały i nie re-
kompensują materiały znajdujące się w zbiorach archiwalnych
i bibliotekach znajdujących się w granicach państwa polskie-
go po r. 1945, łącznie z przekazanymi nam częściowo przez
władze radzieckie po r. 1945 lwowskimi zespołami archiwal-
nymi i bibliotecznymi.

Wskutek działania tych, ale też i innych przyczyn, po-
le badawcze historyków polskich, w tym historyków miast,
zostało przesunięte na zachód ziem polskich - odsuwając
możliwości obszerniejszych, systematycznych badań nie tyl-
ko w odniesieniu do Lwowa, ale i innych ośrodków miejskich

oraz związanych z nimi obszarów, odciętych wschodnią granicą państwa polskiego, ukształtowaną w wyniku drugiej wojny światowej. Pociągało to za sobą negatywne skutki, nie tylko jeśli chodzi o historiografię tego wielkiego miasta, jakim przez długie wieki był Lwów, ale także - co jest ważne - negatywne skutki, jeśli chodzi o badania globalne nad dziejami Polski. Działo się tak szczególnie wtedy, gdy wyciągano wnioski dotyczące ogólnego rozwoju społecznego i gospodarczego ziem Polski na dłuższej, często prawnikowej przestrzeni czasu, przyjmując jako pole badawcze obszar Polski w granicach po roku 1945. A więc eliminując te obszary na wschodzie Polski i te centra, które co najmniej od połowy XIV wieku znajdowały się na jej obszarze państwowym i gospodarczym, a uwzględniając te obszary na zachodzie Polski, które od tego samego czasu, niekiedy wcześniej, nie należały już do organizmu państwa polskiego. Przeciwno takiemu ahistorycznemu postępowaniu badawczemu występowało w Polsce kilkakrotnie, m.in. pisząca te słowa. Sytuacja taka zaciążyła m.in. nad badaniami w zakresie historii Lwowa. Generalnie rzecz ujmując aktualny stan badań ze strony polskiej nad historią Lwowa niewiele odbiega od stanu badań do r. 1939.

Należałoby więc zapytać, jak przedstawia się stan badań nad historią Lwowa ze strony historyków radzieckich (w tym ukraińskich). Brak długotrwałych i systematycznych kontaktów, brak systematycznej wymiany informacji bibliograficznej, a w Związku Radzieckim brak systematycznej publikacji informacji bibliograficznej w zakresie historii (poza niepekną bibliografią w "Woprosach Istorii") powoduje, że stan badań radzieckich nad historią Lwowa jest bliżej nie znany. Do nas i do naszych bibliotek uniwersyteckich wpływały nieliczne i tylko akcidentalne prace historyków radzieckich (ukraińskich), ostatnio "Historia Lwowa" (praca zbiorowa wydana w r. 1984 nie odpowiadająca wymogom pracy naukowej).

Ogarniając na zakończenie całość naszych rozważań wróćmy jeszcze raz do przewijającej się w nich stale myśli o dotkliwym braku prac nad całościowo ujętą historią Lwowa, w tym także w olbrzymim stopniu w okresie rozbiorów. W takim kontekście trzeba stwierdzić, że nie tylko wcześniej, co oczywiste, ale i w XIX w. nie została naruszona obecność Lwowa w dziejach Polski wbrew przebiegającym na ziemiach polskich granicom państw rozbiorowych. Była kontynuacją jego wcześniejszej roli jako wielkiego miasta, choć na pewno scena tych kontaktów, powiązań politycznych, kulturalnych, gospodarczych była zmienna. I pierwsza wojna światowa nie była dla niego kataklizmem. Kataklizm przyszedł w dwadzieścia lat później. Trwałe zjawiska w strukturze ludnościowej Lwowa i jego procesach urbanizacyjnych i kulturalnych utrzymujące się na różnych poziomach, ale w podobnych relacjach od końca XVIII wieku do r. 1939 - gwałtownie załamały się. Załamał się jego wielkomiejski, wciąż specyficznie stołeczny charakter. Nowe geopolityczne położenie Lwowa zarówno w wyniku paktu Ribbentrop-Mołotow, jak i w wyniku konferencji jałtańskiej wytyczyło nową cezurę w życiu miasta. Od 1945 r. Lwów - jako ukształtowana przez historię i określona demograficznie, społecznie i kulturowo - aglomeracja miejska - przestał być obecny w powojennych dziejach Polski. Należy więc tym bardziej wracać do jego dziejów i jego udziału w naszej historii narodowej

PRZYPISY

¹ Odczyt wygłoszony na Sesji Naukowej pt. "Stan i perspektywy badań nad dziejami Lwowa", która odbyła się we Wrocławiu w dniach 1 - 3 VI 1990 staraniem "Towarzystwa Miłośników Lwowa".

² Ł. C h a r e w i c z o w a, Historiografia i miłośnictwo miasta Lwowa. Z 52 ilustracjami w tekście, Lwów 1938. Biblioteka Lwowska. T. XXXVII. Nakładem Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa.

³ Z wcześniejszych prac: J. S k o c z e k, Dotychczasowy stan badań nad historią Lwowa, Kwart. Hist. T. 39: 1925, z. 2, s. 336-350; Ł. C h a r e w i c z o w a, Dziesięciolecie badań nad dziejami miasta Lwowa. Kwart. Hist. T. 43: 1929, s. 115-136.

⁴ Zob. szczegółowe informacje, Ł. C h a r e w i c z o w a, Historiografia i miłośnictwo Lwowa... op. cit. passim.

⁵ Fr. P a p é e, Historia miasta Lwowa w zarysie, Lwów 1924

⁶ Jw., s. 194.

⁷ St. H o s z o w s k i, Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772-1914, Lwów 1935, s. 4.

⁸ J. S k o c z e k, Dotychczasowy stan badań... op. cit., s. 340.

⁹ Ł. C h a r e w i c z o w a, Historiografia i miłośnictwo Lwowa... op. cit., s. 4.